

**АВТОРСЬКЕ САМОСПРИЙНЯТТЯ ТА САМОРЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
НА ЗЛАМІ XIV – XV СТОЛІТЬ: АВТОБІОГРАФІЧНИЙ, МЕМУАРНИЙ
ТА ГЕНДЕРНИЙ СКЛАДНИКИ ТВОРЧОСТІ ХРИСТИНИ ПІЗАНСЬКОЇ**

**AUTHOR'S SELF-PERCEPTION AND SELF-REPRESENTATION AT THE TURN
OF THE XIV – XV CENTURIES: AUTOBIOGRAPHICAL, MEMORY AND GENDER
COMPONENTS OF CHRISTINE PIZAN'S CREATIVITY**

Санжарова Г.Ф.,

orcid.org/0000-0002-0557-9192

*старший викладач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Санжаров В.А.,

orcid.org/0000-0003-4075-8572

кандидат історичних наук

Статтю присвячено аналізу проблеми авторського самосприйняття та саморепрезентації періоду розвинутого Середньовіччя на прикладі творчості Христини Пізанської. Автори визначають, що більшість літературних, повчально-пропедевтичних, моралізаторських чи історичних праць Христини містить значну складову частину автобіографічної інформації. Христина вимушена доводити свої авторські здібності та фахову компетентність: вона неодноразово пояснює і виправдовує порядок та організацію свого тексту, його корисність і свою кваліфікацію як автора. Стаття аналізує різні методи структурування тексту у Христини, такі як організація біографії не згідно з хронологією життя її суб'єкта, але згідно з власним авторським моральним і філософським планом; опис себе в тексті як окремої дійової особи і як автора; багато зображень самої себе і відвертий захист свого тексту, методів його написання та авторської ідентичності. Багато ідей Христини запозичені у різних авторів, але їх організація, рекомбінація і контекстуалізація приводять до зовсім нового тексту. Для виправдання таких компіляцій Христина використовує метафору архітектора та вишивальниці, які не добувають каміння та не виробляють шовк та золоті нитки, з якими потім працюють. Ця метафора відводить запозиченням з творів інших авторів роль сировини, з якої авторський геній створює твір сам по собі. Роль автора трактату, на думку Христини, корегує з роллю суверена в королівстві. Талановитий автор (в її баченні – це вона сама) – літературний, інтелектуальний двійник мудрого короля. Стаття доводить, що протягом усього тексту її роботи Христина стверджує себе не тільки як гідного біографа мудрого короля, але й, використовуючи метафору письменника, як архітектора, вибудовує концепцію унікального й тісного зв'язку між ними. Христина організовує, вибудовує свій твір подібно до того, як Карл вибудовує французьку державність.

Ключові слова: Христина Пізанська, автор, самосприйняття, саморепрезентація, автобіографія, метафора архітектора.

The article is devoted to the analysis of the problem of author's self-perception and self-representation of the period of the developed Middle Ages on the example of Christine Pizan's work. The authors determine that most of Christina's literary, instructive-propeaedeutic, moralizing or historical works contain a significant component of autobiographical information. Christina is forced to prove her authorial suitability and qualifications: she repeatedly explains and justifies the order and organization of her text, its usefulness and her qualification as an author. The article analyzes various methods of structuring Christina's text – organizing a biography not in accordance with the chronology of her subject's life, but, according to her own author's moral and philosophical plan, describing herself in the text as a separate character and as an author, many images of herself and open defense of your text, methods of writing and author's identity. Many of Christina's ideas come from different authors, but their organization, recombination and contextualization lead to a completely new text. To justify this kind of compilation, Christina uses the metaphor of an architect and an embroiderer, who does not quarry stones and do not produce silk and gold threads, which they then work with. This metaphor assigns borrowings from the works of other authors the role of raw material, from which the author's genius creates a work in itself. The role of the author of the treatise, according to Christina, is comparable to the role of the sovereign in the kingdom. A talented author (in her vision, she herself) is a literary, intellectual, female counterpart of the wise king. The article concludes that throughout the text of her work Christina asserts herself not only as a worthy biographer of the wise king, but also, using the metaphor of the writer as an architect, builds the concept of a unique and intimate connection between the two. Christine organizes, builds her work in the same way as Karl builds French statehood.

Key words: Christine de Pisan, author, self-perception, self-representation, autobiography, metaphor of the architect.

Постановка проблеми. В історіографії XIV століття відбулися радикальні зміни: історики почали приділяти увагу проблемі авторства, пре-

тендувати на звання автора своїх творів [1; 2]. Одночасно історики розвинутого Середньовіччя все частіше переносили фокус оповіді з королів-

ської, національної чи загальнолюдської історії на свою особисту історію [3]. Єдині історики, які згадують своє дитинство, – це Христина Пізанська та Філіп де Коммін. Серед дійових осіб творів Христини знаходиться місце її реальним батькам. Христина Пізанська була однією з перших, хто почав розробляти ідею авторства й називати себе автором. Проблему автопортрету, саморепрезентації у творах Христини Пізанської розглядали Л. Дюлак та Х. Рено [4]. Вони відзначають наполегливість, яку докладає авторка, аби включити у свої твори образ себе, узгодженість та особливості цього подання, багатство засобів, що його виробляють (наприклад, алегорична форма). Цей образ, форма подання якого поновлюється з одного твору в інший, постійний і чіткий, який легко вирізнити, ідентифікувати читачеві, кожного разу постає в зовсім іншому світлі. Чи позначилося на творчості Христини Пізанської те, що вона неодноразово змушена була змінювати свій суспільний статус? Вона постає у своїх роботах дочкою, матір'ю, вдовою, придворною дамою, черницею. Чому спогади починають відігравати таку значну роль саме в творчості письменниці-жінки? Чи пов'язане це з гендерним сприйняттям буденних та більш значущих подій [5]? Як біографія Христини вплинула на її самосприйняття та постійні намагання самоідентифікування в усіх без винятку творах? Що відрізняє автобіографічні пасажі в роботах Христини Пізанської від класичних автобіографій XVIII століття?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідницький інтерес останніх десятиліть до антропологічної, гендерної, інтелектуальної складових частин історії знову відкрив Христину Пізанську і як поетесу, і як письменницю, і як історика й політичного мислителя [6]. Останніми роками були видані й перекладені багатьма європейськими мовами всі відомі твори Христини Пізанської. Одним з перспективних напрямів досліджень вважається вивчення автобіографії письменниці, зокрема дисертації Дейзі Делого та Міхая Крістіана Брату [7; 8], роботи А. Попер, Т. Адамс, Б. Фалейро, Д. Леша, Л. Дюлак, Г. Анджели, К. Брату [1; 2; 6; 9; 10; 11].

Постановка завдання. Статтю присвячено аналізу проблеми авторського самосприйняття та саморепрезентації періоду розвинутого Середньовіччя на прикладі творчості Христини Пізанської. Більшість літературних, повчально-пропедевтичних, моралізаторських чи історичних праць Христини містить значну складову частину автобіографічної інформації. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного стану

вивчення принципів організації авторського тексту Христини Пізанської на прикладі її роботи «Книга діянь та доброї вдачі мудрого короля Карла V» [13]. Завданням дослідження є спроба окреслити різні методи структурування тексту, розроблені Христиною, та можливості подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Проблема авторства присутня в багатьох творах Христини Пізанської. Ми спробуємо проаналізувати те, як письменниця висвітлює цю проблему у своїй провідній історичній роботі. Христина Пізанська – це жінка, якій доводиться доводити свою авторську спроможність і компетентність (“*ma petite faculté, qui femme suis*”) [13, т. 1, с. 182] у традиційно чоловічому просторі історичної науки її часу. Вона презентує себе як добре знаного й професійного автора. Христина Пізанська (поет) звертається до історії, історії особистості (як пізніше поет іншої епохи Пушкін звертається до історії пугачовського бунту з тією різницею, що історична робота останнього не мала великого значення й не витримує порівнянь із його поетичним талантом), створений нею образ Карла V на століття визначив його сприйняття й задав парадигму опису. Під час створення «Книги діянь» світська біографія була жанром, який не мав сталої традиції, чітких правил, канонів написання. Кілька хронологічно більш ранніх біографій Людовика Святого, хоча й фокусувалися на постаті французького короля, за стилем викладу були щільно пов'язані з агіографічною традицією. Лицарські біографії, наприклад біографія славетного конетабля Бертрана Дюгеклена, залишалися генетично близькими з епічною традицією [8, с. 319–322]. Христині доводиться відкривати для себе як письменника новий жанр, а саме світської біографії, придумувати правила й наперед виправдовувати свій задум і його реалізацію перед читачем. Христина запропонувала цілий набір нетривіальних авторських підходів та рішень. «Книга діянь» суперечить попередній середньовічній традиції написання історії в таких аспектах.

1) Христина замінила хронологічний виклад матеріалу на проблемний.

2) Вона свідомо випускає численні деталі та подробиці (наприклад, описи осад, битв та їх перелік) які, на її думку, перевантажують твір і відволікають від основних тем.

3) Послідовний виклад подій поступається рефлексії. Філософські роздуми Христини зростають протягом останньої третьої книги «Діянь» до такої міри, що поглинають біографічний складник її тексту.

4) При нагоді Христина посилається на роботи інших авторів або свої твори, наприклад, у тому, що стосується подвигів і перемог Дюгеклена на Кювільє; у викладі деталей візиту імператора до Франції або спроби вбивства Карла на «Великі французькі хроніки».

5) Письменниця активно долучає до свого тексту автобіографічні пасажи. Христина згадує своє дитинство й реальних батьків. Для Христини це не новина, адже її поезія також автобіографічна [9; 11]; підґрунтям двох попередніх робіт є особистий досвід письменниці. Обставини перетворення жінки й дружини на письменницю викладені в алегоризованому біографічному оповіданні в найамбітнішій поетичній вигадці автора за своєю тематикою та обсягом (приблизно 24 000 віршів) – «Книзі мінливості Фортуні» (1400–1403 рр.).

6) Вона часто приводить спогади [13, т. 1, с. 181], свої власні або почуті від інших (членів сім'ї чи придворних, “*pluseurs gens notables encore vivans jadis ses serviteurs*”), про характер і повсякденне життя монарха [14, с. 54]. Мемуарна складова частина надає історичному дискурсу більш жвавого та неформального характеру.

7) Христина відверто говорить про запозичення з чужих творів і навіть називає свою роботу компіляцією: “*ceste present petite compilation*” (кн. 1, гл. 2) [13, т. 1, с. 6]; “*le traittié de ma compilation est composé*” [13, т. 1, с. 191]; пише, що Філіп Бургундський попросив її “*compillasse un traittié*” [13, т. 1, с. 7]. Вона не намагається видати ідеї та слова інших письменників за свої власні. Натомість Христина визначає роль та значущість своєї творчості. Для виправдання свого компіляторства Христина використовує метафору архітектора й вишивальниці, котрі не добувають каміння і не виготовляють шовк та золоті нитки, з якими потім працюють. Згідно з цією метафорою, письменниця використовує праці інших авторів як сировину для створення самоцінного твору [13, т. 1, с. 191]. Сучасні дослідники визнають, що багато ідей Христини запозичені від різних авторів, але їх організація, рекомбінація і контекстуалізація приводять до цілковито нового тексту.

8) Христина чітко визначила панегіричний та пропедевтичний характер твору: вона свідомо вихваляє свого героя (таксономія королівських чеснот) і використовує його образ як взірєць для наслідування [14, с. 56]. Відверто дидактична мета пов'язує «Книгу діянь» із традицією Зерцал, робіт, спрямованих на керівництво інтелектуальним, моральним і духовним розвитком правителів, описуючи княжий ідеал, і пояснює, як його досягти. Відмінністю від Зерцал є включення біо-

графічних даних. Замість того, щоби покладатися виключно на абстрактні принципи або теорії, Христина використовує конкретні індивідуальні та історичні деталі. В ранніх Зерцалах використовувались історичні приклади для ілюстрації конкретних якостей. Христина робить характер і справи однієї людини уособленням ідеалу. «Христина створює ідеальний образ суверена, що збігається з історичною постаттю» [15, с. 169]. «Книга діянь» – це біографія Карла V, але це також моральний і філософський трактат про природу й прояви чесноти. Авторські міркування про природу знання й мудрості становлять половину того, що Л. Дюлак називає «подвійним завершенням» «Книги діянь» [16]. Письменниця прагнула впливати на своїх читачів демонстрацією конкретних і практичних переваг чесноти (чесноти як засобу досягнення політичних цілей). Метою і надією Христини є ідеал освіченого принца, ідеальний образ союзу політичної влади та інтелекту, зразок благородного й мудрого правління, який стане прикладом для наслідування [14, с. 56].

9) Вона відкрито обговорює проблему авторства й впливу автора, авторської позиції на виклад подій. Останнім часом дослідники все частіше повертаються до питання про головного героя «Книги діянь» [6, с. 236]. Береться під сумнів, здавалося б, самоочевидне й закріплене деклараціями самої Христини розуміння образу Карла як стрижневого, якірного (за визначенням Жоеля Бланшара) [14, с. 54; 17, с. 224], що організує навколо себе весь матеріал роботи. Низка авторів робить акцент на автобіографічному характері роботи й наполягає як мінімум на двох головних героях, адже Христина постає жіночим еквівалентом чоловічого ідеалу правителя, втіленого в Карлі. Христина функціонує як літературний, інтелектуальний двійник мудрого короля. На перший погляд, між автором і героєм її твору немає і не може бути нічого спільного, оскільки їх розділяють стать, вік, національність і суспільне становище (соціальний статус). Однак протягом усього тексту її роботи Христина стверджує себе не тільки як гідного біографа мудрого короля, але й, використовуючи метафору письменника, як архітектора (кн. 2, гл. 21; кн. 3, гл. 11) [13; 18], вибудовує концепцію унікального й тісного зв'язку між ними, що зближує і піднімає Христину до рівня її еталонного монарха-мудреця. Христина організовує, вибудовує свій твір подібно до того, як Карл вибудовує французьку державність (об'єднання через образ архітектора). Деякі дослідники схильні вважати, що Христина використовує образ Карла для демонстрації власного інтелекту,

образ мудрого короля є тільки приводом для обговорення широкого кола тем, які хвилювали сучасників. Як аргумент наводять часті, ґрунтовні й подекуди надзвичайно далекі від розгляду фігури Карла і його діянь відступи. Д. Делого називає їх “wandering prose” («блукуюча проза») [7, с. 213]. Л. Дюлак небезпідставно вважає, що численні й тривалі відступи Христини іноді підривають єдність тексту та відволікають від образу Карла, заявленого як “principale” (головного) [16, с. 115–126]. Тільки 5 із 39 глав другої книги «Діянь» зосереджені на особистості Карла: тільки глави 7–10 і 29 присвячені безпосередньо Карлу, тоді як глави 5–6 і 19 обговорюють його нарівні з іншими темами й сюжетами; глави 1–4, 11–18, 20–28 і 30–39 зосереджені головним чином або винятково на інших предметах [13]. Христина знає, що її авторську “auctoritas” потрібно буде підтверджувати й доводити знову і знову. Цей процес є «істинною точкою фіксації» «Книги діянь», у якій усі шляхи ведуть не до Карла,

а до Христини. Таким чином, «Книга діянь» – це книга авторського самоствердження Христини Пізанської. Тільки автор здатний створити оригінальне ціле, яке наділяє сенсом розрізнені матеріали, які він використовує.

Висновки. Таким чином, згідно з описом Христини Пізанської, король Франції Карл символізує новий стиль правління, що передбачає передусім обов’язки короля щодо своїх підданих, загальне благо й добробут країни, створення й підтримання миру як ключового складника лицарства [19; 20], а також важливість мудрості та розсудливості як для правителя, так і для радників, яких він обирає. Протягом усього тексту її роботи Христина стверджує себе не тільки як гідного біографа мудрого короля, але й, використовуючи метафору письменника, як архітектора, вибудовує концепцію унікального й тісного зв’язку між ними. Христина організовує, вибудовує свій твір подібно до того, як Карл вибудовує французьку державність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lechat D. “Dire par fiction”: Métamorphoses du “je” chez Guillaume de Machaut Jean Froissart et Christine de Pizan. Paris : Honoré Champion, 2005. 512 p.
2. Bratu M.C. “Je, auteur de ce livre”: L’affirmation de soi chez les historiens, de l’Antiquité à la fin du Moyen Age. Leiden, Brill, 2019. XII, 830 p.
3. Bratu M.C. De la grande Histoire à l’histoire personnelle: l’émergence de l’écriture autobiographique chez les historiens français du Moyen Age (XIIIe – XVe siècles). *Mediaevistik*. 2012. Vol. 25. P. 85–117.
4. Dulac L., Reno C. Les autoportraits de Christine Pizan. *L’autoportrait dans la littérature française du Moyen Âge au XVIIe siècle* / éd. É. Gaucher-Remond, J. Garapon. Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2013. P. 49–69.
5. Blumenfeld-Kosinski R. Christine de Pizan et l’(auto)biographie féminine. *Mélanges de l’École française de Rome. Italie et Méditerranée*. 2001. Vol. 113:1. P. 17–28. DOI: <https://doi.org/10.3406/mefr.2001.9621>.
6. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Историко-політичний складник літературних творів Христини Пізанської в сучасній історіографії. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 14. Т. 2. С. 234–239. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.44>.
7. Delogu D. Royal biography and the politics of the Hundred Years War: theorizing the ideal sovereign. PhD Diss. University of Pennsylvania, 2003. 302 p.
8. Bratu M.C. L’Émergence de l’auteur dans l’historiographie médiévale en prose en langue française. PhD Diss. New York University, 2007. 391 p.
9. Paupert A. Le “je” lyrique féminin dans l’œuvre poétique de Christine de Pizan. *Et c’est la fin pourquoi sommes ensemble. Mélanges offerts à Jean Dufournet*. Paris : Honoré Champion, 1993. T. 3. P. 1057–1071.
10. Adams T. Christine de Pizan. *French Studies*. 2017. Vol. 71. Issue 3. P. 388–400. DOI: <https://doi.org/10.1093/fs/knx129>.
11. Falleiros B. Génération et création poétique: la naissance d’une femme écrivain. *Questes*. 2014. Vol. 27. P. 89–108.
12. Angeli G. Christine de Pizan et le portrait impossible de l’auteur dans son laboratoire. “*Toutes choses sont faites cleres par scripture*”: fonctions et figures d’auteurs du Moyen Âge à l’époque contemporaine / éd. V. Minet-Mahy, C. Thiry, T. van Hemelryck. 2005. P. 57–69.
13. Christine de Pisan Le livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V / éd. S. Solente. Paris : Champion, 1936–1940. 2 t. CIII, 249, 283 p.
14. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Образ французского короля у Христини Пізанской: идеальный суверен – реальная личность или литературный герой. *Південний архів*. 2018. № 76. С. 53–57.
15. Zimmermann M. Mémoire–tradition–historiographie. *The City of Scholars: New Approaches to Christine de Pizan*. Berlin ; N. Y. : de Gruyter, 1994. P. 158–173.
16. Dulac L. De l’art de la digression dans Le Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V de Christine de Pizan. *Revue des Langues Romanes*. 1993. № 1. P. 115–126.

17. Blanchard J. Christine de Pizan: tradition, expérience et traduction. *Romania*. 1990. Vol. 111. P. 200–235. DOI: <https://doi.org/10.3406/roma.1990.1649>.

18. Delogu D. Christine de Pizan as architecteur: literary compilation and political philosophy in the *Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. *Christine de Pizan, une femme de science, une femme de lettres* / éd. J. Dor, M.-É. Henneau, V. Ribémont. Paris : Champion, 2008, P. 147–157.

19. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Позднесредневековая политическая мифология во Франции: владыка и его держава. *Міф у художній свідомості та культурі XX ст. (II Мішуківські читання)* : матеріали Міжнародної наукової конференції. Херсон : ВД «Гельветика», 2017. С. 60–64.

20. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. «Политическое тело»: антропоморфная аллегория идеального устройства королевства в сочинениях Кристины Пизанской. *III Таврійські філологічні читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Херсон : ВД «Гельветика», 2017. С. 24–28.